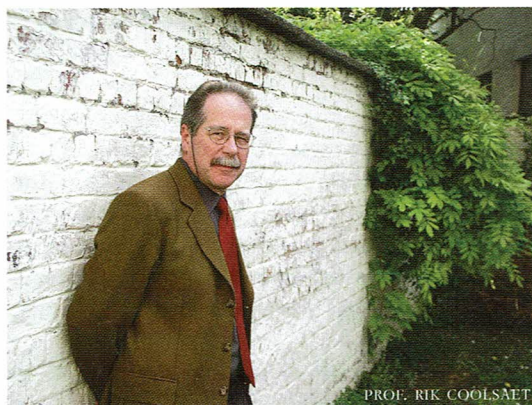

INTERVIEW MET
Rik Coolsaet

Artikel 3 van
de Universele Verklaring
van de Rechten van de Mens
en globale politiek

IN KADER VAN **BREENDONK, 60 JAAR LATER**, GINGEN WIJ OP ZOEK NAAR IEMAND DIE VOOR ONS DE HUIDIGE STAND VAN ZAKEN AANGAANDE DE POLITIEKE IMPLEMENTERING VAN ARTIKEL 3 VAN DE UNIVERSELE VERKLARING VAN DE RECHTEN VAN DE MENS⁽¹⁾ KAN UIT DE DOEKEN DOEN. EN WIE IS DAAR BETER VOOR GESCHIKT DAN DE GERENOMMEERDE PROFESSOR RIK COOLSAET? DUS GINGEN WE OP EEN MAANDAGVOORMIDDAG OP INTERVIEW IN GENT. NADAT WE PLAATS HADDEN GENOMEN IN DE COMFORTABELE ZITSTOELEN EN EEN KOPJE KOFFIE AANGEBODEN KREGEN, KONDEN WE VAN START GAAN.

PROF. RIK COOLSAET

Kunt u voor ons kort het ontstaan van de mensenrechten schetsen?

Het ontstaan van de mensenrechten als een recht is onderdeel van de evolutie van het internationaal recht. Het internationaal recht heeft zeer lang in functie gestaan van het staatsbelang, los van het belang van het individu. Sinds de 19^e eeuw, met de oprichting van het Rode Kruis en vervolgens de eerste Haagse en Geneefse Conventies die de militaire gedragscodes vastlegden, is er een kentering merkbaar. Deze instanties behartigden de belangen van de gewonden en de krijgsgevangenen en niet het staatsbelang. De gruweldaden van de Krimoorlog⁽²⁾ in het midden van de 19^e eeuw, daar ligt volgens mij de aanvang van het individu als subject van rechtsregels. Na de Tweede Wereldoorlog hebben verschillende supranationale instanties, in de eerste plaats de Verenigde Naties en de Europese Unie, steeds meer regels uitgewerkt waarbij het individu en niet louter de staat centraal stonden. Tenslotte, sinds het einde van de Koude Oorlog heb je in het diplomatieke verkeer in toenemende mate aandacht voor de centrale rol van het individu: man, vrouw en kind worden in toenemende mate beschermd door een aantal regels die vroeger enkel golden voor staten.

In de internationale politiek is er een zeer uitgesproken angstreflex sinds 11 september. Op welke manier beïnvloedt deze dynamiek de mensenrechten?

Zodra een volk of een groep mensen zich bedreigd voelt in zijn fysiek voortbestaan, wijken blijkbaar alle regels. Na 11 september had je, vooral binnen de VS, de neiging om voortaan alles te gaan zien doorheen de bril van het terrorisme. Bestaande rechtsregels en -praktijken dienden m.a.w. te wijken voor de strijd tegen het 'ultieme kwaad', dat het gemunt had op het voortbestaan van Amerika. Het nationale belang primeert en alle andere regels zijn ondergeschikt aan diegene die geproclameerd worden als zijnde noodzakelijk voor het beschermen van de bevolking.

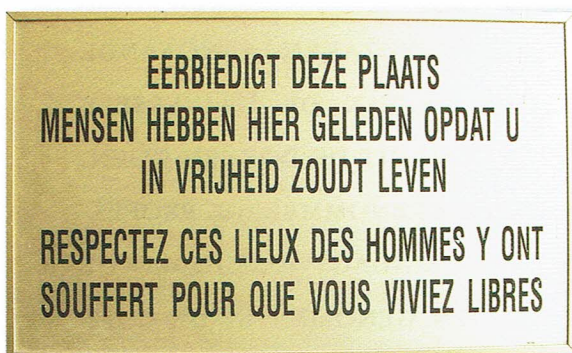
Ine Baetens

Het hooggerechtshof oordeelde dat de detentie op Guantánamo Bay⁽³⁾ aanvechtbaar is voor een Amerikaanse rechtbank. Is dit de inleiding van een kentering in de Amerikaanse gevangenispolitiek?

Je ziet nu duidelijk een kerende tendens, zoals ik al had voorspeld. De huidige tendens zal niet aanvaardbaar blijven. Zodra het dreigement of het ogenschijnlijke dreigement dat uitgaat van terrorisme verzwakt, gaat het protest naar buiten komen. In de VS is er een zeer liberale wetgeving in de klassieke zin van het woord (mens als handelende actor) en die stroming zal terug de bovenhand voeren.

De uitspraak van het hooggerechtshof dat zelfs de gevangenen van Guantánamo Bay het recht hebben om gehoord te worden door een federale Amerikaanse rechtbank, is voor mij het duidelijk teken van de terugbots. De slinger die terug gaat in de richting van de staat als beschermer van het individu. Maar dit was niet de eerste indicatie.

De eerste indicatie van de liberale tendens was de weigering van enkele lokale actoren, van gemeentes tot en met staten, om samen te werken met de federale FBI omdat bij de 'profiling' mannen met een Arabische afkomst automatisch verdacht werden. Zij hebben een aantal vragen van de federale overheid inzake terrorismebestrijding afgewezen.

Hoe komt het dat er uiteindelijk zo een lauwe westerse reactie is op burgeroorlog in Afrika? Hoe ziet u de toekomst van de mensenrechten op dat continent?

Dat is een zeer complexe vraag met vele facetten. Afrika is sinds de Koude Oorlog een gemarginaliseerd continent, zowel economisch als politiek. Het was politiek niet meer belangrijk, noch voor het Westen, noch voor het Oosten, en het heeft economisch gezien geen gelijke tred gehouden met de rest van de wereld, zoals Azië dat wel heeft gedaan. En als je dan uitgaat van het klassiek nationaal belang... 'Who cares about Africa?' Dit wordt sterk opgemerkt door de Belgische diplomatie. De Belgische regering, die doorgaans wel belang hecht aan de toestanden in Afrika, wil de kwestie aankaarten op de Europese Raad... mensen beginnen te geeuwen. Ik heb dat ook gemerkt toen ik werkte op het kabinet van Buitenlandse Zaken. Als we bezig waren met Afrika, hadden we constant af te rekenen met ongeïnteresseerde gesprekspartners. Er is ook een tweede aspect. Mede als gevolg van 11 september is er de terugkeer van de machts-politiek. Men redeneert in de internationale politiek opnieuw met militaire en nationale belangen centraal op de agenda. Dit is een tendens die we 12, 13 jaar geleden niet hadden kunnen voorspellen. En zodra alles in het teken staat van nationale veiligheid, moet al de rest wijken en wordt geen aandacht meer besteed aan alternatieve internationale agenda's. Binnen het Koninklijk Instituut voor Internationale Betrekkingen in Brussel zijn wij zeer sterk bezig met een oefening rond 'global governance'⁽¹⁴⁾, maar daar gaat momenteel zeer weinig interesse naar uit in de internationale politiek. Een derde aspect is dat er geen tussenschot is tussen nationale en internationale politiek. Je ziet momenteel niet alleen in België maar overal in de wereld een maatschappelijke polarisering. Wij denken steeds meer in termen van wij-versus-zij en dat is nefast voor een samenleving. Van zodra je een zondebok gaat zoeken binnen de eigen maatschappij, zet je de samenleving als het ware op een hellend vlak. Breendonk is daar een dramatisch voorbeeld van.

Deze drie aspecten verklaren waarom er zo lauw wordt gereageerd op mensenrechtenschendingen in Afrika: de marginalisering van het continent, het ontbreken van nationaal belang en gebrek aan belangstelling. De enige interesse die er vandaag de dag is voor Afrika, komt vooral voort uit de VS, die willen vermijden dat er 'safe havens' ontstaan voor moslimextremisten.

Ook al gaan Colin Powell en Kofi Annan politieke druk uitoefenen in Darfour, toch slaagt men er niet in het politieke klimaat te creëren dat een positieve en inclusieve wereldorde garandeert.

In de media is er momenteel veel aandacht voor de situatie in Irak, meer bepaald de (mis)toestanden in de gevangenis van Abu Ghraib⁽⁵⁾. Is dit volgens u een geïsoleerd incident of is het een algemeen voorkomend gegeven dat toevallig uitlekt naar het grote publiek?

De eerste slachtoffers in elke oorlog zijn de waarheid, de redelijkheid en de menselijkheid. Oorlog is de slechts denkbare omgeving om menselijkheid te zien zegevieren.

Ik denk niet dat de mistoestanden in Abu Ghraib uitzonderlijk zijn. Ik denk dat er soortgelijke inbreuken overal in een oorlogssituatie opduiken. Ik denk daarbij aan Guantánamo Bay, ik denk daarbij aan de hele ketting van geheime gevangenschappen van de Amerikanen over de hele wereld voor de strijd tegen het terrorisme. Daar gebeuren, vrees ik, soortgelijke feiten.

Het is nu toevallig dat de mistoestanden van Abu Ghraib uitlekken door de soldaten die er foto's van hebben getrokken.

Ik wil er wel de nadruk op leggen dat dit niet hetgeen is wat in de VS zelf verwacht wordt van de Amerikaanse taak in de wereld. Het is niet in overeenstemming met de 'American way of life'. De Amerikanen zijn er naartoe gegaan om 'goed te doen' en de feiten staan hiermee in fel contrast. Ondanks alles is het niet inherent aan de Amerikaanse aanpak van internationale politiek. Daarom is het ook zo shockerend voor de Amerikaanse bevolking. Maar ook al is het niet de bedoeling van de partij die ten oorlog trekt, toch zal dit soort toestanden in elke oorlog voorkomen.

Gelooft u dat het internationaal recht het beste middel is om op globaal vlak mensenrechtenschendingen tegen te gaan en te bestraffen?

Ja en neen. Ja, want pas als er regels zijn kunnen zwakkeren beschermd worden. In een samenleving zijn er altijd zwakkeren en sterkeren, zowel

internationaal als nationaal. Zoals Montesquieu⁽⁶⁾ zegt: "het is de vrijheid die verknecht en het is de wet die bevrijdt. Rechtsregels zijn de beste garantie voor de rechten van de zwakkeren".

Neen, want recht is, in de beste Napoleontische traditie, een codificatie van macht. Zelfs de beste rechtsregels komen in het gedrang als machtsverhoudingen gaan doorwegen. Je moet daarin niet naïef zijn. Enkel bij een stabiele omgeving is het de codificatie van beschaafd, intermenselijk gedrag. Het is niet bestand tegen externe dreiging. Je kan op papier de mooiste rechtsconstructies opzetten, een systeem van 'global governance', een systeem van multilateraal en zelfs internationaal dwingend recht, maar zodra de afdwingende machten zoals de VN en de EU in de ban zijn van de machtspolitiek, kan het juridisch systeem niet voldoende werken om de naleving af te dwingen. De politiek primeert.

Welke instrumenten bestaan er om internationaal recht te laten gelden?

In feite is macht de enige garantie om rechtsregels te laten functioneren. Politiek heeft vandaag de taak om de polarisering van de maatschappij, of het nu nationaal of internationaal is, tegen te gaan. Er zijn enkele supranationale hoven, die de uitvoering van de internationale rechtsregels controleren. Je hebt het internationaal recht tussen staten dat bijvoorbeeld gecontroleerd wordt door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. Daarnaast zijn er ook ad hoc gerechtshoven zoals in Arusha en Den Haag en ten slotte het Internationaal Strafhof. Dat zijn telkens verschillende actoren voor de autonomie van het internationaal recht. Enkele VN-aanklagers hebben bijvoorbeeld gezamenlijk een brief ondertekend om toegang te krijgen tot Guantánamo Bay en de gevangenis van Afghanistan en Irak.

Vindt u dat deze instrumenten voldoende kunnen werken in de huidige context, meer bepaald de tegenkanting van de VS tegenover het Internationaal Strafhof?

Het Internationaal Strafhof kan inderdaad niet optimaal werken. Op de eerste plaats voorziet het nog steeds prioriteit voor het nationaal hof. Als het moet werken in een mondiaal kader waar de grootste militaire macht, de Verenigde Staten, niet aanwezig is, is dat natuurlijk onvolledig. Toch vind ik niet dat we er op moeten wachten. Als internationale gemeenschap moet je dan instellingen zoals het Internationaal Strafhof laten werken zodat het als een spiegel kan wor-

den voorgehouden aan de VS. Op die manier kan je invloed uitoefenen op het Amerikaans politiek systeem. Zo geef je aan dat de weg die zij bewandelen niet de beste is voor de wereldpolitiek en het Amerikaans buitenlands beleid. Dat je invloed kan uitoefenen, blijkt onder andere uit de intentie van de democratische presidentskandidaat John Kerry om precies die onderdelen van het buitenlands beleid van Bush die internationaal sterk werden bekritiseerd, zoals bijvoorbeeld het recht op preventieve oorlog, te herroepen.

Voelt de EU ook de naslag van 11 september?

Ja, ongetwijfeld. Onze inlichtingen- en politiediensten voelen aan den lijve de spanning tussen de strijd tegen het terrorisme en het naleven van de rechtsregels. Een voorbeeld: het is geweten dat potentiële zelfmoordenaars gevonden kunnen worden in moskeeën die de wahabistische en salafistische islam prediken.

Maar er bestaat in de grondwet en alle mogelijke internationale verdragen de vrijheid van godsdienst. Kan je daar gaan infiltreren? Het is een zeer delicaat evenwicht. Hoe groter in het algemeen heersende klimaat de vrees voor terrorisme, hoe meer dit soort grondwettelijke bepalingen onder druk komt te staan.

Ik wil er wel de nadruk op leggen dat terrorisme geen grotere dreiging is dan circa 10 jaar geleden. In tegendeel. Het is 'l'état d'esprit', een perceptie die niet aansluit bij de realiteit. Uit de cijfers blijkt het aantal aanslagen in 2002 en 2003 het laagste ooit te zijn sinds 1977, met resp. 205 en 208. Dit betekent met andere woorden dat de jaren 2002 en 2003 de terreurarmste waren van de afgelopen jaren. In absolute aantallen geldt de periode 1997-2000 als de terreurarmste, met een groei tussen 2000 en 2002, maar eindigend met een daling in 2003 tot het -relatief lage- niveau van de periode 1977-1980. Deze trends hebben geen voorspellende waarde, maar wat wel kan geconcludeerd worden, is dat over de afgelopen twee decennia het terrorisme als politiek instrument geleidelijk maar duurzaam aan belang heeft ingeboet.

Baseren we ons op de beschikbare cijfers voor het aantal dodelijke slachtoffers, dan blijkt er sprake van een toename van het aantal dodelijke slachtoffers, te wijten aan de aanslag van 11 september.

Bij nadere analyse blijkt echter dat grote variaties te constateren vallen in het jaarlijks aantal dodelijke slachtoffers. Dit is telkenmale het gevolg van bijzonder spectaculaire aanslagen

met een groot aantal dodelijke slachtoffers tot gevolg. Zulke aanslagen verklaren een hoger aantal slachtoffers in weerwil van de dalende trend in het aantal aanslagen. De grote variaties in het aantal opgemeten slachtoffers maakt het problematisch om over een trend te spreken. De huidige perceptie en het terrorismebeleid gaan echter uit van een dramatische toename van het aantal slachtoffers, van massaterorisme als het ware. Gezien de dramatische gebeurtenissen op 11 september is die reactie volkomen logisch te noemen, maar ze blijft een onterechte veralgemening. Terroristische aanslagen zoals die van 11 september 2001 beschouwen wij als een 'low probability, high consequence event' ⁽⁷⁾.

Nu er sprake is van de toetreding van Turkije tot de EU, zullen de mensenrechtenschendingen daar als bij toverslag verdwijnen? Of blijft het een probleem waaraan in de toekomst veel aandacht zal moeten worden besteed?

Ik constateer in Turkije hetzelfde als wat ik geconstateerd heb in Centraal- en Oost-Europa. Doordat je de toetreding als lokmiddel gebruikt, bepaal je de politieke evolutie in die landen zelf. Na de Koude Oorlog leefde de vrees dat Centraal- en Oost-Europa ten onder zouden gaan aan conflicten tussen minderheden. Vanaf 1993 hebben we hen de wortel voorgehouden van de toetreding en daardoor hebben de normen en waarden die leven binnen de EU zich kunnen nestelen in die landen. Ik merk nu dat diezelfde dynamiek leeft in Turkije, waar er een redelijke vooruitgang is in de naleving van enkele normen die wij essentieel vinden in het perspectief van de toetreding.

Daarom is het ook belangrijk dat wij onze vrijheden niet op het spel zetten in de strijd tegen het terrorisme, want we moeten een voortrekkersrol kunnen spelen.

Nu is inderdaad nog niet alles perfect, ik denk maar aan de situatie van de Roma-zigeuners in sommige nieuwe EU-lidstaten, maar door lid te zijn van de club engageren de landen zich om wel naar perfectie te streven. Als je toetreding uitstelt, heb je ook niet de permanente druk die uitgaat van het lidmaatschap.

Zouden de feiten die gepleegd werden in Breendonk opnieuw kunnen gebeuren?

(diepe zucht) Ik dacht van niet, maar ik vrees van wel. Tien, vijftien jaar geleden kon je verwachten dat vooruitgang altijd in positieve zin was. Maar toen kwam er Algerije, waar 150.000 mensen zijn

gestorven door politiek extremisme, Rwanda, Joegoslavië... Ik geloof niet meer dat vooruitgang noodzakelijk verbetering is. De geschiedenis toont dat je ook regressie en terugplooiing hebt. Ik constateer een polarisering, zowel nationaal als internationaal, in de maatschappij. Pim Fortuyn, antisemitisme, 'muslim-bashing' in het VK... als je deze polarisering niet kan ombuigen, staat de deur open naar historische precedents zoals wat gebeurde in de jaren '30. Ik denk dat we er ons goed van bewust moeten zijn dat de huidige maatschappelijke evolutie een voedingsbodem is voor allerlei vormen van intolerant extremisme, zowel voor het Vlaams Blok als salafistische moslims. Dat zijn symptomen en door enkel hen te bekampen, genees je de ziekte niet.

Die 'ziekte' is de 'verruwing' van zowel de nationale en internationale politiek. In België zijn we bezig met de nieuwe politieke cultuur en met vraagstukken of deelstaten en de federale staat verschillende politieke coalities kunnen hebben. Intussen hebben we geen oog voor de voortschrijdende maatschappelijke polarisering, die zich als een kanker in onze samenleving aan het uitzaaien is. We zullen het niet zien totdat het te laat zal zijn om er iets aan te doen.

Ik zal nooit vergeten welke reactie wij hadden op het kabinet Buitenlandse Zaken in het begin van de jaren '90 op de toestand in Joegoslavië. We geloofden onze oren niet. De concentratiekampen... Wij hadden nooit verwacht dat zoiets nog zou kunnen gebeuren. Dat is echt iets voor het 19de eeuwse Europa, maar dat kan toch niet op het einde van de 20ste eeuw. Helaas is het wel gebeurd en kwamen we te laat.

Ik denk dat wij noch politiek, noch genetisch voldoende ingeënt zijn tegen dat soort afgrijselijke toestanden waarvoor Breendonk helaas symbool staat.

VOETNOTEN

- 1) Artikel 3: Een ieder heeft het recht op leven, vrijheid en onschendbaarheid van zijn persoon.
- 2) De Krimoorlog duurde van 1853 tot 1856.
Een verbond van het VK, Frankrijk, Turkije en Piemonte-Sardinië streed vooral op en rond het schiereiland van de Krim tegen het Rusland van de tsaar.
- 3) In de Amerikaanse marinebasis Guantánamo Bay te Cuba worden honderden buitenlanders vastgehouden omdat ze banden met het terrorisme zouden hebben.
- 4) De onderzoeksgroep rond 'global governance' heeft als opdracht bij te dragen tot de uitwerking van een coherente multilaterale agenda voor het beheer van mondiale problemen.
- 5) In de Abu Ghraib-gevangenis te Irak werden gevangenen mishandeld. De feiten kwamen aan het licht door schokkende foto's die de aanwezige Amerikaanse soldaten ter plaatse namen.
- 6) In 1748 publiceerde Montesquieu zijn 'De geest van wetten', waarin hij ijvert voor de scheiding der machten (de wetgevende macht, de uitvoerende macht en de rechtsprekende macht).
- 7) Zeldzame gebeurtenis met grote gevolgen (red.)

